

TERESA BANAŚ-KORNIAK



Wokół
Trenów Jana Kochanowskiego



WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2016



Wokół *Trenów* Jana Kochanowskiego





NR 3434

TERESA BANAŚ-KORNIAK



Wokół *Trenów* Jana Kochanowskiego

Szkice historycznoliterackie



Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2016

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Albert Gorzkowski



Natalia Maśniak

(2009—2014)



*Dobranoc, księżniczko! A chóry aniołów
Niech do wiecznego snu Cię ukołyszą!*

Parafraza według:
W. Shakespeare: *Hamlet*, przeł. L. Ulrich

Mojej Natalce — babcia



Spis treści

Wstęp 9

ROZDZIAŁ PIERWSZY

W kręgu ustaleń genetycznych 13

Przed *Trenami*

Utwór *O śmierci Jana Tarnowskiego* — fakty i stereotypy 15

Zgodnie z zasadą *decorum*

O wątkach metapoetyckich w *Trenach* 32

Wokół problematyki genologicznej *Trenów* 56

ROZDZIAŁ DRUGI

Ekspresja milczenia w *Trenach* 75

ROZDZIAŁ TRZECI

„Cierpieć, aby zrozumieć...” —

o poszukiwaniu formuły tragiczności dla *Trenów* 97

ROZDZIAŁ CZWARTY

W stronę alegorezy. Nawiązania do grecko-rzymskich mitów
i postaci mitologicznych w *Trenach* 131

ROZDZIAŁ PIĄTY

Kamień jako motyw i jako symbol w czarnoleskiej twórczości 159

Zakończenie 183

Nota bibliograficzna 185

Bibliografia 187

Indeks nazw osobowych 201

Summary 211

Résumé 215





Wstęp

Treny Jana Kochanowskiego należą do tej grupy arcydzieł, znanych w Polsce i poza jej granicami, na temat których powstało wiele rozpraw naukowych. Charakter owych badań i ewolucję przeszedł przed laty Stanisław Grzeszczuk¹. Wiele pokoleń badaczy zajmowało się różnymi aspektami struktury dzieła, odkrywano w nim nowe pokłady znaczeń. Pełny stan badań byłby trudny do dokładnego omówienia w jednej książce, nie taki zresztą jest cel niniejszej pracy. Pisany u schyłku życia cykl żałobny stanowił sumę przemyśleń autora, do których dochodził on przez cały okres swego artystycznego dojrzewania. Niektóre tematy, obrazy czy wątki, istniejące w *Trenach*, pojawiały się już we wcześniejszych tekstach literackich Jana Kochanowskiego. Z niektórymi swymi wcześniejszymi poglądami poeta — jak wiadomo — polemizował. Dlatego, aby wnikać lepiej w problematykę żałobnego poematu, autorka książki niejednokrotnie wychodzi poza kontekst literacki samych *Trenów*.

1 S. GRZESZCZUK: *Wstęp do problematyki „Trenów”*. W: IDEM: *Kochanowski i inni. Studia, charakterystyki, interpretacje*. Katowice 1988, s. 42—47.

Badawcza pokora wzbrania się niekiedy przed reinterpretacją znanych i należących do „kanonu” dzieł literackich, bo — rzekłby sceptyk — cóż nowego można powiedzieć na temat utworu, o którym napisano tomy historycznoliterackich opracowań? Być może dlatego — mając na uwadze wnikliwe dotychczasowe interpretacje — niewielu historyków literatury polskiej decyduje się wziąć na badawczy warsztat najsłynniejszy w Polsce szesnastowieczny poemat żałobny, napisany dla małego dziecka.

Książka niniejsza w założeniu autorki nie jest pracą ukierunkowaną ściśle na interpretację pojętą w sensie Ingardenowskim, jako „konkretyzacja”, wypełnianie „pustych” miejsc poetyckiego przekazu. Celem większości zawartych w książce szkiców jest bowiem próba dotarcia do wyobraźni poetyckiej czarnoleskiego poety, wyobraźni zdeterminowanej różnorodnymi czynnikami: kulturowymi, historycznymi, psychologicznymi etc. Przyjęta w poszczególnych rozdziałach metoda badawcza nie jest jednolita. Oczywiście w większości szkiców istotne są filologiczne dociekania sensów poszczególnych słów i obrazów poetyckich oraz sytuowanie ich w tej tradycji literackiej i tym kulturowym kontekście, w jakim dzieło Kochanowskiego powstawało. Niemniej jednak autorka nie odżegnuje się od prób odczytania szesnastowiecznych tekstów z punktu widzenia doświadczeń człowieka współczesnego, mając na uwadze niektóre postulaty metodologiczne dwudziestowiecznych uczonych takich, jak: Hans Robert Jauss, Hans-Georg Gadamer, przyjmujących za punkt wyjścia tezę, że „historyczność literatury” nie polega wyłącznie na ustanawianiu związków literackich, ale na „zapośredniczającym przeszłość i terażniejszość” doświadczeniu czytelników².

2 Por. H.R. JAUSS: *Historia literatury jako prowokacja*. Przeł. M. ŁUKASIEWICZ. Poświęcie K. BARTOSZYŃSKI. Warszawa 1999, s. 5—217;

Istotna wydaje się zatem recepcja danego dzieła w określonym momencie historycznym, ów specyficzny „horyzont oczekiwań” czytelników (Jauss), który kieruje rozumieniem zarówno dawnych, jak i współczesnych odbiorców.

Subiektywnych ujęć, owego „piętna osobowego” autorki trudno jest uniknąć przy analizie rozmaitych aspektów czarnoleskiego dzieła, zwłaszcza dzieła wieloznacznego, przepętnionego symboliką i aluzjami do kulturowej przeszłości. Na pracę składają się artykuły i szkice powstałe w różnych okresach. Niektóre z nich wydrukowane były w osobnych publikacjach, stanowiąc części kompozycyjne większych całości (książek i czasopism literackich), jeszcze inne — świeżo powstałe, nie były nigdzie drukowane. Autorce zależało, aby te rozproszone teksty, które łączy wspólna tematyka, znalazły się w jednej monografii. Związane są one bowiem pośrednio lub bezpośrednio z problematyką *Trenów* czarnoleskich i rozpatrują wybiórczo rozmaite kwestie: zagadnienia genezy i genologii żałobnego dzieła, stosunek twórcy do zastanej tradycji literackiej, wybrane środki poetyckiego obrazowania.

Niezwykłe interesujące dla autorki wydają się także problemy języka poetyckiego Jana Kochanowskiego, alegorezy czy symboliki, szczegółowiej rozpatrywane w poszczególnych fragmentach książki. Kwestie te wymagały rozważenia w szerszym nieco literackim kontekście aniżeli tematyka funeralna, toteż w niektórych rozdziałach szczegółowiej analizowane są nie tylko teksty żałobne, ale też inne, dotyczące „egzystencjalnej” problematyki, na przykład wybrane pieśni, psalmy czy fraszki. Nie uniknęła autorka badawczej „korespondencji”

P. DYBEL: *Pozycja badacza i odbiorcy w naukach przyrodniczych i humanistycznych. Co to jest prawda?* W: IDEM: *Granice rozumienia i interpretacji. O hermeneutyce Hansa-Georga Gadamera*. Kraków 2004, s. 123—151, 153—189 i n.

z dotychczasowym stanem badań nad funeraliami Jana z Czarnolasu. Pisząca te słowa zdaje sobie sprawę, że niektóre jej subiektywne konstatacje mogą budzić wątpliwości i dyskusje, ale tego raczej nie da się uniknąć, kiedy przedmiotem rozważań są utwory wybitnego autora. Licząc na wyrozumiałość i mądrość Czytelnika, wypada chyba powołać się na zahaczające o truizm stwierdzenie, że dyskusja badawcza jest potrzebna, bo twórcza. Bo przecież teksty literackie, zwłaszcza arcydzieła, za jakie uznaje się czarnoleską twórczość, niezależnie od czasów, w jakich powstały, nie są słowną „skamieliną”, ale przekazem żywym. Zatem sposób ich odbioru też nie powinien być jednolity i „skamieniały”, ukształtowany przez szkolne czy nawet akademickie schematy.





Indeks nazw osobowych

A

Abramowska Janina 100–102,
104, 109–110, 133, 189–190,
197
Agamemnon, mit. gr. 84
Ajschylos 80–86, 89, 91, 93–
94, 99, 106, 129, 188, 191,
194
Alciati (Alciatus) Andrea 79
Alkestis, mit. gr. 87, 106, 189
Ambroży (Ambrosius), św. 120
Amfion, mit. gr. 173
Antoni z Padwy, św. 15
Antygona, mit. gr. 44, 46, 55,
64, 111
Apollo, mit. gr. 37, 84, 143
Aratos z Soloj 172
Ariadna, mit. gr. 36
Artemis (Artemida), mit. gr. 143

Arystoteles 101, 103–104, 113–
115, 124, 126, 188, 196–198
Augustyn, św. 108, 117, 142
Axer Jerzy 38, 62, 78–79, 112,
136, 187, 190, 195

B

Baliński Michał 58, 188
Balthasar Hans Urs von 100,
190
Banaś (Banasiowa) Teresa zob.
Banaś-Korniak Teresa
Banaś-Korniak Teresa 20, 33,
58, 115, 185–186, 190
Baran Bogdan 103, 194
Bartoszyński Kazimierz 10,
193
Bąk Stanisław 114, 198
Bąkowska Eligia 41, 191

- Berkeley George 68–69
 Bernhart Joseph 100
 Bieńkowska Ewa 99, 114,
 121, 191, 197
 Bierut Bolesław 30, 193
 Birkenmajer Józef 120, 189
 Błoński Jan 34, 80, 104, 149,
 191–192, 196, 200
 Boccaccio Giovanni 134
 Bodkin Maud 116, 191
 Boecjusz (Anicius Manlius Tor-
 quatus Severinus Boethius)
 150
 Borowski Andrzej 34, 51–52,
 67–69, 89, 108, 113, 117–
 119, 191
 Borowy Waław 85, 191
 Broccardo (Domizio da Padova)
 56, 196
 Brutus (Marcus Iunius Brutus)
 64, 150
 Buchwald-Pelcowa Paulina
 122, 136, 195
 Budzyk Kazimierz 34, 193
 Bzicki Andrzej 175
- C**
- Calderón de la Barca Pierre
 128, 155, 188
 Cerber, mit. gr. 142
 Cerera (Ceres), mit. rzym.
 133, 137–142
- Charon, mit. gr. 28, 137, 142
 Chlebowski Wawrzyniec 58,
 188
 Chodkowski Robert Roman
 99, 191
 Chronos (Czas), mit. gr. 137,
 155–157
 Cicero (Marcus Tullius Cicero)
 27, 62, 64–65, 78, 148, 152,
 156, 188, 191
 Cichowicz Stanisław 99, 197
 Cinthio (Cinzio, właśc. Gi-
 raldi Giovanni Battista)
 135
 Conti Natali (Natalis Comes)
 135, 139, 153
 Cytowska Maria 38, 62, 78,
 112, 126, 136, 145, 187, 191,
 195
 Czerniatowicz Janina 104,
 191
 Czerny Zygmunt 15, 199
- D**
- Danae, mit. gr. 135, 173
 Danielewicz Jerzy 47, 189
 Dantyszek Jan 150
 Dawid, bibl. 64, 112, 115,
 127, 134, 158, 161, 163–164,
 169, 180, 187
 Delumeau Jean 41, 191
 Demeter, mit. gr. zob. Cerrera

Dmochowski Franciszek Ksawery 40

Dobrzycki Stanisław 57, 191

Dybel Paweł 11, 191

E

Eak, mit. gr. 142

Edyp (Ojdipus), mit. gr. 99

Erato, mit. gr. 65, 137, 144

Erazm z Rotterdamu 54

Eurydyka, mit. gr. 28

Eurypides 48, 73, 80, 86–87, 106, 189

Eyssymont Jan 58, 188

F

Faleński Felicjan 33, 57, 191

Fantoso, mit. gr. 153

Fidiasz 174

Fogelweder Stanisław 161, 187

Fortuna, mit. gr. 116, 137, 146–152, 156, 158, 198

G

Gadamer Hans Georg 10–11, 191

Gamska-Łempicka Jadwiga 120, 189

Głowiński Michał 61, 80–81, 133, 190–191, 196

Gorzkowski Albert 34, 89, 101, 108, 191, 193

Górnicki Łukasz 60

Grenzmann Wilhelm 100

Grzeszczuk Stanisław 9, 16–17, 19, 32–34, 40, 45, 48, 64, 67–68, 92, 110–113, 118, 122, 134, 136, 147–149, 163, 178, 191–192

Grzywacz Robert 99, 197

H

Hades, mit. gr. zob. Pluton

Hahn Wiktor 57, 192

Handke Ryszard 59, 192

Hartleb Mieczysław 16–17, 19, 34–35, 56, 67–68, 192

Hefajstos, mit. gr. 81, 87

Hegel Georg Friedrich Wilhelm 102, 109

Herakles, mit. gr. 79

Heraklit z Efezu 46–47, 54, 111

Hiob, bibl. 64, 121–122, 127, 134, 158

Homer (Homerus) 78–79, 86, 126, 154

Horacy (Quintus Horatius Flaccus) 176

Hrabec Stefan 114, 198

Hume David 101, 103–104, 113, 197–198

Hypnos, mit. gr. 137, 153–156

I

- Ikleos, mit. gr. 153
Ingarden Roman 10, 101,
103, 113, 197–198
Iwaszkiewicz Jarosław 121,
193

J

- Janion Maria 101–102, 109,
192
Januszowski Jan 40
Jaspers Karl 100, 103, 109,
127, 192
Jauss Hans Robert 10–11, 59,
192–193
Jezus Chrystus 90–91, 100,
166–167, 180
Jeremiasz, bibl. 50
Jowisz, mit. rzym. zob. Zeus

K

- Kartezjusz (właśc. René De-
scartes) 69
Kassandra, mit. gr. 84, 86,
89
Kierkegaard Søren, Aabye 69,
107, 121–122, 193
Kitto Humphrey, Davey Fin-
dley 81, 193
Kleiner Juliusz 105, 109, 193
Klitajmestra, mit. gr. 84
Kłoczowski Piotr 168

- Kochanowska Dorota, matka
Orszuli 86
Kochanowska Hanna 52–53
Kochanowska Orszula 16, 32–
35, 40, 42–47, 50–51, 53,
55–56, 58–59, 61, 64–65,
67–68, 72, 77, 85–89, 91,
105, 107, 111, 115, 117, 120,
124–127, 136, 138, 139, 147,
179, 184, 192
Kochanowski Jan 9–12, 15–
20, 23–26, 28, 30–66, 68–
72, 77–81, 85–95, 100, 102,
104–126, 134–139, 141, 143–
158, 161–181, 183–200
Kopaliński Władysław 128,
153, 173, 177, 193
Kostkiewiczowa Teresa 37,
39, 80–81, 133, 190, 193, 196
Kretkowski Erazm 15
Kronos, mit. gr. 82
Kruszewska Teresa zob. Mi-
chałowska Teresa
Krzyżanowski Julian 19, 34,
44, 46, 52, 64, 87, 111, 172,
187, 193
Kulawik Adam 61, 197
Kuraszkiewicz Władysław
114, 198
- ## L
- Lachowska Dorota 103, 192

Latona, mit. gr. 52, 143
Lurker Manfred 163, 167,
169, 172, 176–177, 193

Ł

Łanowski Jerzy 48, 87, 189
Łempicki Stanisław 34–35,
193
Łukasiewicz Małgorzata 10,
193

M

Makrobiusz (Macrobius Ambrosius Theodosius) 156
Malicki Jan 46, 58, 64, 72,
78, 122, 136–137, 147, 149,
194, 199
Margański Janusz 81, 193
Markiewicz Henryk 15, 199
Martinek Libor 115, 190
Maryja, bibl. 90
Maślanka-Soro Maria 99, 194
Mayenowa Maria Renata 38,
78, 112, 114, 136, 187, 195,
198
Miaskowski Kasper 40
Michałowska Teresa (Kruszewska Teresa) 20, 30,
36–38, 41, 61, 100, 139–140,
147, 190, 193–198
Mickiewicz Adam 147
Mikulski Tadeusz 85, 191

Minos, mit. gr. 142
Miodońska-Brookes Ewa 61,
197
Mojżesz, bibl. 165
Montaigne Michel de 69,
94, 189
Morfeusz, mit. gr. 153
Mrowcewicz Krzysztof 51,
117, 119–120, 126, 194
Murray Gilbert 105
Muzy, mit. gr. 37

N

Nadolski Bronisław 16–17,
19, 35, 56, 194
Nietzsche Friedrich 102–103,
119, 123–124, 194
Niobe, mit. gr. 64–65, 69,
86, 91, 95, 107–108, 115,
127, 136–137, 143–144, 176,
179, 184
Nitsch Kazimierz 114, 198
Noc, mit. gr. 153–154
Nowak Zbigniew Jerzy 38,
64, 192, 195, 199
Nowicka-Jeżowa Alina 33,
58, 78, 194–195

O

Ochab Maryna 99, 197
Ociecek Renarda 37–38, 64,
195, 199

- Odyseusz (Ulisses), mit. gr. 79
- Okeanidy, mit. gr. 82
- Okopień-Sławińska Aleksandra 80–81, 133, 190–191, 196
- Olszewska-Marcinkiewicz Anna 122, 134, 196
- Orfeusz, mit. gr. 28, 65, 69, 136–137, 144–145, 158, 173
- Otermanówna Marianna (Czubalina Marianna) 57, 195
- Otwinowska Barbara 33, 36, 54, 78, 100, 122, 136, 139, 152, 154–155, 190, 194–198
- Owidiusz (Publius Ovidius Naso) 78, 155
- P**
- Parandowski Jan 133, 137, 143–144, 146, 153, 195
- Parki, mit. rzym. (mit. gr. Mojry) 142, 146
- Pascal Blaise 69
- Pelc Janusz 15–16, 19, 23, 32–34, 36, 39, 41–42, 44, 47, 56–58, 70–71, 78, 85, 89, 112, 118, 122, 136–137, 141, 148, 162, 167, 176, 178, 187, 194–197
- Persefona, mit. gr. 136–143, 158
- Petrarca Francesco 46, 79
- Petrozolin-Skowrońska Barbara 119, 191
- Pico della Mirandola Giovanni 151
- Pietrkiewicz (Peterkiewicz) Jerzy 122, 134, 136, 153, 196
- Pigoń Stanisław 15, 199
- Pilat Roman 77
- Pirie Donald P.A. 72, 80, 104–106, 124, 196
- Pliniusz Starszy (Caius Plinius Secundus) 94, 146
- Pluton, mit. rzym. 137–138, 140, 142, 145
- Podbielski Henryk 101, 114, 188, 196
- Pollak Roman 56, 195
- Popowski Remigiusz, SDB 114, 199
- Potocki Wacław 57, 150, 195
- Prokop Jan 89, 118, 196
- Pseudo-Moschos 79
- Prometeusz, mit. gr. 81–84, 86, 91, 93, 95, 99, 168
- Propercjusz (Sextus Propertius) 139
- Prozepina, mit. rzym. zob. Persefona

Pyzik Teresa 102, 106, 196–197

R

Rej Mikołaj 146, 150

Ricoeur Paul 99, 114, 121, 191, 197

Robortello Francesco 39

Roizjusz Piotr 20

Romaniuk Kazimierz 163, 193

Ronsard Pierre de 34, 47, 56, 63, 69, 72, 198

Rosinus Joannes 142

Rospond Stanisław 114, 198

Roszczyńska Magdalena 163, 184, 186, 200

Rott Dariusz 122, 136, 199

Rymkiewicz Jarosław Marek 128, 188

Rzepka Wojciech Ryszard 90, 188

S

Safona 44, 46, 55, 68, 124

Sandler Samuel 85, 191

Saner Hans 103, 192

Santayana George 67, 69

Sarbiewski Maciej Kazimierz 69, 80, 133, 135, 138–140, 142, 144, 146, 153–154, 156, 189, 197

Sarnowska-Temeriusz Elżbieta 36–37, 39, 100, 133, 135, 139, 190, 193–198

Saski S. 114, 198

Saturn, mit. rzym. 156

Sayers Dorothy L. 133, 197

Scaliger Julius Caesar 21–23, 26–28, 30–31, 39, 41, 46, 189

Scheler Max 101–104, 113, 197–198

Schlegel August Wilhelm 102

Schopenhauer Artur 102, 107

Seneka Młodszy (Lucius Annaeus Seneca) 16, 108, 117, 150

Siebeneicher Mateusz 115

Sieradzki Ignacy 122, 134, 196

Sinko Tadeusz 17–19, 32, 56, 77–78, 116, 118, 197

Skimina Stanisław 69, 80, 135, 189

Skiminowa Maria 135, 189

Skwara Marek 78, 197

Skwarczyńska Stefania 34, 47, 56, 61, 63, 69, 72, 89, 197–198

Sławińska Irena 103, 106, 198

Sławiński Janusz 80–81, 89,
118, 133, 190, 196
Sofokles 46, 64, 80, 99, 106,
194
Sokolski Jacek 146–151, 198
Sokołowska Jadwiga 100,
106, 125, 198
Srebrny Stefan 81, 99, 188
Stabryła Stanisław 27, 188–
189
Staff Leopold 18, 176–177,
188
Starnawski Jerzy 33, 122, 134,
195–196
Stawecka Krystyna 135, 189
Sybilla, mit. gr. 168
Symonides z Keos 46–47, 54,
189
Syzyf, mit. gr. 137, 147,
149–150
Szafraniec Jeronim 115, 190
Szarffenbergowie (rodzina),
drukarze krakowscy 164
Szarzyński-Sęp Mikołaj 51,
117, 194
Szczerbicka-Ślęk Ludwika
(Ślękowa Ludwika) 25,
59, 141, 162, 188, 198
Szekspir (Shakespeare) Wil-
liam 5, 123, 155

T

Tarnowski Jan Amor 16–20,
23, 25–26, 28–31, 162
Tarnowski Jan Krzysztof 16,
23–25, 27–28, 30–31, 162
Taszycki Witold 114, 198
Tatara Marian 61, 197
Tatarkiewiczowa Teresa 101,
197–198
Tatarkiewicz Władysław 67,
101, 103–104, 113, 122, 174,
197–198
Temida, mit. gr. 82
Terencjusz (Publius Terentius
Afer) 50
Triptolemus, mit. gr. 140
Tyche, mit. rzym. zob. For-
tuna
Tyrowicz Stanisław 103, 192

U

Ulewicz Tadeusz 15, 33,
198–199
Ulrich Leon 5
Unamuno y Jugo Miquel de
102

W

Wądolny-Tatar Katarzyna
163, 184, 186, 200
Weintraub Wiktor 104, 110,
113, 149, 199

Wergiliusz (Publius Vergilius Maro) 79, 168
Wietor Hieronim 150
Wilczek Piotr 64, 106–107, 122, 134, 136, 157, 199
Windakiewicz Stanisław 63, 85, 124, 199
Wiszniewski Tobiasz 60–61
Wołkiewicz Anna 103, 109, 192
Woronczak Jerzy 114, 161, 187, 198
Woronczakowa Lucyna 38, 78, 112, 136, 187, 195
Wójcik Andrzej 115, 190
Wujek Jakub, SJ 166
Wydra Wiesław 90, 188

Z

Zabłocki Stefan 15–17, 19–20, 39, 91, 199
Zamojski Jan 32
Zeus (Dzeus), mit. gr. 82–83, 135, 140
Ziemba Kwiryna 34, 38, 56, 69, 78, 100, 106–108, 110–113, 115, 117, 123, 126, 144, 149, 163, 179, 184, 200
Ziomek Jerzy 64, 85, 112, 115, 191, 200
Zychowicz Juliusz 190

Ż

Żeleński Tadeusz (Boy) 94, 189





TERESA BANAŚ-KORNIAK

Around Kochanowski's *Laments*
The Historical and Literary Perspective

S u m m a r y

The monograph comprises a series of essays discussing various aspects of the elegiac poetry of Jan Kochanowski, whose most profound literary achievement were undoubtedly the *Laments*, dedicated to his departed thirteen-month-old daughter. Chapter One, "The Issue of Genetics" constitutes a discussion of the early elegiac poetry of Jan of Blackwood, particularly a text written in Polish and dedicated to Jan Tarnowski, a distinguished Polish commander. The author, quoting passages from a 16th-century scholar Julius C. Scaliger, proves that Kochanowski, by directing his poetic message to the son of the late commander, was inspired by the generic characteristics of consolation speech (*Consolatio*), discussed by Scaliger in his theoretical treatise. The two following subchapters of the first part of the monograph are respectively devoted to metapoetic themes in *Laments* as well as the issue of genology of the series of poems dedicated to Orszulka Kochanowska. The metapoetic themes which exemplify the poet's creative awareness and his aspiration to compete with the ancient tradition (*aemulatio*) are present primarily in the "seminal" texts and include: the title, which references the ancient Greek literary tradition of laments; the dedication; the epigraph; the epitaph for his other departed daughter, Hanna, added to the cycle; as well as the opening poems in the cycle, especially *Lament I* and *Lament II*.

The author, on the basis of the conducted analysis, postulates that the poet of Blackwood accepted the ancient rule of *decorum* but understood it in a different, innovative way, thus setting himself apart from his contemporaries as he suggested that each person had the right to individual opinions and values. The content of the dedication which precedes the *Laments* testified to the subjective relationship of the mourner to the close relative. Thus the little girl—the subject of *Laments*—is presented not from the perspective of social or general human judgments, but rather she is presented through the lens of the values characteristic of a given person. For the poet, that departed child was a prominent figure, worthy of the lofty style, as a poem about the suffering and moral quandaries of the humanist thinker practically demands that sort of style. Thus, both the “seminal” (delimitative) texts which accompany the *Laments* and intratextual utterances which are metapoetic in nature testify to the fact that Kochanowski, even though he accepted and applied poetic norms as dictated by tradition as well as the rules of poetics of that time, still insisted on searching for new poetic solutions and new interpretations of normative rules originating in the ancient times.

The last subchapter on “the issue of genetics” concerns the genological characteristic of the *Laments*. Analysing various formal elements of the poem (the type of the lyrical I, the addressees, the character of the world of the poem, composition, versification, the perspective on the subject, and others), the author concludes that the text was influenced by various literary forms, e.g. philosophical poem, classical epicidium, ancient tragedy, psalm, ancient Greek lament. *Laments* are characterised by a peculiar syncretic form, and the thesis that one of the genological forms is superior to others constitutes only one avenue of interpretation.

The aim of Chapter Two, “The Expression of Silence in the *Laments*,” is to discuss the function of one of the tools which Kochanowski draws from the literary tradition. The expression of silence constitutes a literary means of expression which was used successfully by ancient tragedians such as Aeschylus and later on was adapted for the purposes of the planctus in the Middle Ages, and both their influences can be seen in the *Laments*. Moreover, Kochanowski skilfully and tastefully adapted this poetic tool to let it reflect new meanings and allow for the posing of existential questions.

Chapter Three, entitled “‘Understanding through suffering...’ In Search of the Tragic Formula in the *Laments*,” focuses on the issue of

suffering and tragedy in the poem dedicated to Orszulka. The author attempts to reveal the conflicting mechanism of the poetic world of the *Laments*. This conflict is exemplified by the struggle, the act of choosing and the deeds of man—and it is precisely that which constitutes the essence of tragedy. These contradictions are noticeable even in the very construct of being, which the lyrical I of the *Laments* comes to recognise, in the chaos of various phenomena and the multiplicity of meanings of particular words and symbols emphasised in the work. These antinomies are present also in the human subject—the lyrical I, who struggles with himself as well as the ever-present, insidious evil. Thus, the mind of the subject shaped by the Renaissance principle of humanism, which emphasises the importance of order and harmony, experiences an internal battle between opposing forces. The shocking experiences and reflections of the lyrical I—the father—allow for the emergence of the will to overcome the tragedy, but at the same time they contribute to a certain intellectual scepticism on the part of the subject (see: the word “uncertain” at the beginning of the last verse of *Lament XIX*).

In Chapter Four, “Towards Allegoresis. Allusions to Greek and Roman Mythology and Mythological Figures in the *Laments*,” the author discusses the allegorical dimension of Kochanowski’s references to mythological figures. The truth concerning reality, which exists on the allegorical level of the myth, i.e. the truth about the connection between the human life and the cycle of nature and the connection with earth, the truth about the inexorable passage of time and the inevitability of death regardless of age or experience—this truth remains unacceptable for the lyrical I. The confrontation of human, subjective logic with the logic of nature reveals the lack of acceptance on the part of the subject and certain rejection of the objective laws of the universe (“wretched Persephone”), which appears as mysterious, uncertain and impossible to understand completely by the human mind. The only thing which remains unsusceptible to death seems to be love (Orpheus), but love neither soothes nor eradicates suffering.

The last chapter, entitled “Stone as a Motif and as a Symbol in Kochanowski’s Works,” is devoted to the analysis of the motif of the stone in Jan Kochanowski’s poetry. In the chapter, the author ventures beyond the elegiac texts and analyses not only the *Laments*, but also *Psalms*, *Songs*, *Epigrams*, *Forricoenia* (written in Latin) and other—less well-known—works. Comparing Kochanowski’s paraphrase of the psalms with other

16th-century translations of *David's Psalter* testifies not only to Kochanowski's excellent craftsmanship but also makes evident the peculiar and omnipresent symbolism of the motif of the stone in his poetry. The motif of an uncut stone as an element of nature or, in a broader sense, an element of creation, appears usually in his works which allude to the Judeo-Christian tradition. In *Psalms*, it reflects the power of God, and, as an element which supports the enormous weight of a symbolic edifice, it symbolises Jesus Christ. Moreover, the motif of the rock (pillar of strength, mountain) appears in *Psalms* far more often than in his other works. The rock, thus, comes to symbolise the holy place, the glory of God, safety and support which God grants righteous and pious men. On the other hand, the motif of a carved stone, one which has been adapted for everyday use, is present predominantly in poems which allude to the Greek and Roman ancient order. These poems are primarily metapoetic or meditative in character, but there are several elegiac or love poems among them as well. Similarly to the psalms, the symbolic nature of the stone seems to be vast, encompassing a variety of meanings. The stone can symbolise both values highly regarded by the human subject, and, on the other hand, the negative aspects of reality, including the evil present in the world.

In "Conclusions," the author emphasises that the rejection of schematic thinking expressed in the poems, as well as their apology of individual choices made by a subject, the preference for not only a particularly understood "virtue" but also subjective systems of values appear to have been so far mostly ignored by the literature on the subject. The author's individualism is manifested not only in his search for new artistic solutions and his innovative attitude towards the literary legacy of antiquity (*aemulatio*). Quite the opposite, the content of his works also betrays a deep conviction concerning the necessity of respecting all human lives. Looking back at Kochanowski's works from the perspective of the 21st century, when the threat of schematic thinking—for various reasons, including perhaps the influence of contemporary media—has finally become real, we can appreciate not only the artistry, but also the lyrical and meditative attitude, built on extremely strong foundations (Bible and the Greek and Roman antiquity), which remain omnipresent in the works of Jan of Blackwood—a poet, a sage, and a humanist.



TERESA BANAS-KORNIAK

Autour des Thrènes de Jan Kochanowski
Esquisses historico-littéraires

Résumé

Le livre se compose d'une quantité d'esquisses présentant différents aspects de la création funéraire de Jan Kochanowski ; il est à noter que ce sont les *Thrènes* funèbres (dédiés à la fille du poète, morte à l'âge de treize mois) qui en constituent la réalisation littéraire la plus mûre. Le chapitre 1 intitulé *W kregu ustalení genetycznych* (*Dans le champ des constatations génétiques*) contient des réflexions sur la précoce création funéraire de Jan de Czarnolas, et avant tout sur un texte écrit en polonais et consacré à Jan Tarnowski : remarquable hetman polonais. En citant des extraits de travaux de Julius C. Scaliger (savant du xvi^e siècle), l'auteure prouve que Kochanowski, en adressant son message littéraire au fils du défunt, s'inspirait des critères génériques de la consolation (*Consolatio*), décrite par Scaliger dans son traité théorique. Les deux sous-chapitres suivants de la première partie du livre sont dédiés respectivement aux trames métapoétiques incluses dans les *Thrènes* et à la problématique génologique de l'ouvrage consacré à Orszulka Kochanowska. Les trames métapoétiques, démontrant la conscience créatrice du poète et ses aspirations à la rivalité avec la tradition antique (*aemulatio*), sont incluses notamment dans les éléments paratextuels : entre autres dans le titre renouant avec la tradition des lamentations grecques antiques, dans la dédicace, dans l'épigraphe, dans l'épithaphe ajoutée au cycle de thrènes et dédiée à Hanna (sa deuxième fille décédée),

et aussi dans les premiers thrènes du cycle : avant tout dans *Thrène I* et *Thrène II*.

Sur la base de ses analyses, l'auteure tire la conclusion que le poète de Czarnolas acceptait le principe antique de l'esthétique de *decorum*, mais il le comprenait d'une façon innovatrice, différemment que la majorité de ses contemporains : il suggérait donc que chaque homme a droit à ses opinions et valeurs individuelles. Le contenu de la dédicace précédant les *Thrènes* témoigne d'une attitude subjective envers ses proches de celui qui souffre. Ce n'est pas dans les catégories des jugements sociaux et universels qu'est présentée la jeune fille, héroïne des *Thrènes*, mais dans les catégories qui sont importantes particulièrement pour un individu donné. Pour le poète, cette enfant décédée était un personnage éminent et digne d'un style noble, et le poème portant sur la souffrance et les tourments du penseur-humaniste exige par conséquent un tel style. En l'occurrence, aussi bien les éléments paratextuels (délimitatifs), dont sont dotés les *Thrènes* de Czarnolas, que les énonciations à caractère méta-poétique localisées à l'intérieur du texte prouvent que Kochanowski – bien qu'il adoptât et acceptât les modèles et les normes poétiques imposées par la tradition et par la poétique qui lui était contemporaine – optait fermement pour la recherche de nouvelles méthodes poétiques et pour la nouvelle interprétation des prescriptions normatives transmises par l'Antiquité.

Le dernier sous-chapitre portant sur les « recherches génétiques » concerne la thématique génologique du poème funèbre de Orszulka. En prenant en considération les éléments formels particuliers de l'ouvrage (type du sujet parlant, destinataires, caractère de l'univers représenté, composition, versification, conception de l'objet présenté et d'autres), l'auteure constate que différentes structures (celles du poème philosophique, de l'*écipedium* classique, de la tragédie antique, du psaume, de la complainte grecque antique) ont influencé la formation du texte. La forme syncrétique des *Thrènes* est spécifique, et le fait d'avancer la thèse que l'une des formes génologiques définit l'ouvrage d'une manière supérieure n'est qu'une des possibilités interprétatives.

L'objectif du chapitre II intitulé *Ekspresja milczenia w « Trenach »* (*Expression de silence dans les « Thrènes »*) est d'indiquer la fonction d'un de nombreux artifices littéraires que Kochanowski a tirés de la tradition. L'expression de silence constitue le moyen littéraire utilisé avec succès déjà par les tragiques antiques, par exemple par Eschyle. Cet artifice était

aussi employé par les créateurs des *planctus* médiévaux ; on peut d'ailleurs trouver les traces de la réception de leurs ouvrages dans les *Thrènes*. L'auteur de Czarnolas a adapté ce moyen poétique – avec un sens et un goût artistiques – à la possibilité d'exprimer de nouvelles significations et de poser des questions existentielles.

Le chapitre III intitulé „*Cierpieć, aby zrozumieć...*” – o poszukiwaniu formuły tragiczności dla „*Trenów*” (« Souffrir pour comprendre... » – sur la recherche d'une formule du tragique pour les « *Thrènes* ») concentre son attention sur la question de la souffrance et du « tragique » dans le poème consacré à Orszulka. L'auteure essaie de dévoiler le mécanisme conflictuel de l'univers poétique des *Thrènes*. Ce caractère conflictuel se manifeste dans la lutte, dans les actes de choix et dans les activités de l'homme ; il décide de l'essence du tragique. Les contradictions sont perceptibles déjà dans la construction de l'existence (dont se rend compte le sujet des *Thrènes*), dans le chaos de différents phénomènes et la multiplication des significations de mots particuliers et de symboles exposés dans l'ouvrage. Les antonymies se trouvent également dans l'homme, c'est-à-dire dans le sujet parlant qui se débat avec lui-même et avec le mal caché dans la réalité environnante. Ainsi les facteurs contradictoires se heurtent-ils dans l'esprit d'un individu qui a été façonné par la tradition de l'humanisme de la Renaissance soulignant l'aspiration à l'ordre et à l'harmonie. Les expériences et les réflexions dramatiques du sujet lyrique, à savoir le père, conduisent à la volonté de surmonter le tragique, mais également à adopter une attitude du scepticisme intellectuel (cf. le mot « *niewpewien* » (incertain, vague) se trouvant au début du dernier vers de l'ouvrage – *Thrène XIX*).

Dans le chapitre IV intitulé *W stronę alegorezy. Nawiązania do grecko-rzymskich mitów i postaci mitologicznych w „Trenach”* (*Vers l'allégorèse. Les références aux mythes gréco-romains et aux personnages mythologiques dans les « Thrènes »*), l'auteure s'infiltré dans le sens allégorique des références aux personnages mythologiques (ceux des mythes des Grecs et des Romains antiques) évoqués dans l'ouvrage de Kochanowski. Incluse au second plan allégorique des mythes, la vérité sur la réalité (par exemple sur l'intégration de la vie humaine avec le cycle de la nature et les relations avec la terre, sur la fin inévitable de la vie de chaque homme, sur la soumission au hasard de la mort indépendamment de l'étape de la croissance et de la maturation) était inacceptable pour le sujet lyrique du poème funèbre. La confrontation de la logique d'un homme singulier avec celle de la nature

a démontré l'inadaptation de l'individu, l'inacceptation des lois naturelles de ce monde (« la mauvaise Perséphone ») qui semble être mystérieux, vague et pas complètement compris par la raison humaine. C'est seulement l'amour – que la mort ne vainc pas (Orphée) – qui paraît être immortel ; cependant, l'amour n'atténue ni ne nivelle la souffrance.

Le dernier chapitre v intitulé *Kamień jako motyw i jako symbol w czar- noleskiej twórczości* (*La pierre en tant que motif et symbole dans la création de Czarnolas*) est consacré à la fonction du motif de la pierre dans les ouvrages de Jan Kochanowski. L'auteure ne se renferme pas dans les textes funé- raires ; elle soumet à l'analyse non seulement les *Thrènes*, mais aussi *Les Psaumes*, *Les Chants*, *Les Bagatelles*, les *Forricoenia* latins ainsi que d'autres ouvrages moins connus. La confrontation des paraphrases des psaumes de Kochanowski avec d'autres traductions du XVI^e siècle des *Psaumes* prouve non seulement l'art technique de Jan de Czarnolas, mais fait comprendre également la symbolique vaste et spécifique des motifs de la pierre dans ses vers. Le motif d'une pierre brute en tant qu'élément de la nature même (ou plus amplement : en tant que particule de l'œuvre de la création) est d'habitude présenté dans les ouvrages renouant avec la tradition judéo- chrétienne. Dans *Les Psaumes*, il représente le pouvoir de Dieu et, en tant qu'élément étayant l'édifice d'une construction symbolique, il se réfère au Christ. Toujours est-il que le thème du rocher (du roc, de la montagne) apparaît plus souvent dans *Les Psaumes* que dans d'autres ouvrages du poète. Il symbolise un lieu sacré, la grandeur de Dieu ainsi que la sécurité et le soutien que l'homme honnête trouve en Créateur. Les motifs se référant à une pierre transformée ou adaptée à l'usage de l'homme apparaissent plus souvent dans les poèmes renouant avec l'Antiquité gréco-latine. Ces poèmes ont un caractère métapoétique ou méditatif, mais il y a aussi parmi eux des ouvrages funèbres et ceux abordant la question de l'amour. Et ici, selon le contexte, la symbolique de la pierre est étendue ; elle peut évoquer aussi bien les valeurs précieuses pour l'homme que – bien au contraire – les aspects négatifs de la réalité, par exemple le mal existant dans le monde.

Dans l'*Épilogue*, l'auteure souligne que la répugnance – exprimée dans les ouvrages interprétés – pour un schématisme intellectuel, la défense des droits de l'homme aux choix individuels, la préférence non seulement d'une « vertu » comprise d'une façon particulière, mais également des systèmes subjectifs de valeurs constituent les qualités de la création de Czarnolas qui étaient, jusqu'à présent, rarement prises en considération par

les chercheurs. L'individualisme de l'auteur en question se manifeste non seulement dans la recherche de nouvelles conceptions artistiques et dans une approche innovatrice du patrimoine littéraire de l'Antiquité (*aemulatio*). Sur le plan intellectuel de ses ouvrages est localisée une conviction profonde du besoin de respecter tout être humain. Dans la perspective du XXI^e siècle – où, pour différentes raisons et peut-être à cause des médias contemporains, la menace d'un schématisme intellectuel est devenue réelle –, on peut d'autant plus apprécier non seulement la valeur artistique, mais aussi l'attitude lyrique et réflexive de Jan de Czarnolas – poète, savant et humaniste – édiflée sur les fondements solides : la Bible et l'Antiquité gréco-latine.



Na okładce
Sebald, J., Fotografia obrazu: Jan Matejko, „Jan Kochanowski z Urszulką”,
po 1893, fotografia (czarno-biała), odbitka: wys. 19,0 cm, szer. 23,0 cm;
podkład: wys. 27,5 cm, szer. 31,0 cm., nr inw. MNK IX-5540
udostępniona przez Muzeum Narodowe w Krakowie

Redaktor
Magdalena Białek

Projektant
okładki, układu typograficznego oraz łamanie
Paulina Dubiel

Korektor
Renata Śliż

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-771-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-795-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 13,75. Liczba arkuszy wydawniczych: 10,5.
Cena 26 zł (+ VAT). Publikację wydrukowano na papierze Alto 80 g/m², vol. 1.5. Do składu użyto
kroju pisma Junicode (autorstwa Petera S. Baker'a.). Druk i oprawę wykonano w drukarni:
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.”, Sp.K. (ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław).



„Jeżeli uda się... na koniec jeszcze uchwycić całość w jej absolutnej jedności w jeden jedyny promień światła, który ją niczym błyskawica oświetli, przedstawi jako osobną, i każdego roztropnego słuchacza lub czytelnika wzruszy, tak iż wykrzyknie: Naprawdę tak jest, teraz widzę to za jednym razem, wówczas jest to przedstawienie zadanej idei w jej bezpośredniej naoczności [...]”. Cytowane tu słowa Johanna Fichtego przysły mi na myśl wkrótce po inspirującej lekturze książki poświęconej *Trenom* Jana Kochanowskiego, a przy tym [...] skomponowanej dość starannie, z inwencją oraz stylistyczną uważnością i pasją badawczą. [...] Niniejsza książka, stanowiąca zbiór udatnych refleksji na temat *Trenów* Kochanowskiego, a przy tym próbę rzetelnych i dogłębnych studiów historycznoliterackich i historycznokulturowych, stanowi cenne dopełnienie wielu poprzednich dysertacji, artykułów i glos.

*Z recenzji wydawniczej
prof. zw. dr. hab. Alberta Gorzkowskiego*



Więcej o książce



CENA 26 ZŁ | ISSN 0208-6336
(+ VAT) | ISBN 978-83-8012-795-1

